



צ'נסטוחובה שלי – נועה ילון לאוי

עריכה: אלון גולדמן, יו"ר ארגון יוצאי צ'נסטוחובה בישראל

יוסף (יוסק) פרידמן ואסתר לבית מנדלוביץ' גדלו שניהם בצ'נסטוחובה, ברחובות מקבילים מרחק דקות הליכה ספורות.

יוסק נולד בשנת 1916 בצ'נסטוחובה והתגורר ברחוב גרנצ'רסקה ובגיל צעיר התייתם מאביו (זמן רב לפני מלחמת העולם השנייה). אסתר, נולדה בשנת 1917 בעיירה קשפיץ ובשלב מסוים בילדותה עברה לצ'נסטוחובה עם כל המשפחה והתגוררה ברחוב טרגובה.

יוסק ואסתר הלכו יחד לתנועת גורדוניה במסגרתה יצאו בהמשך להכשרה ועלו לישראל בנפרד: יוסק ב-1938 ואסתר ב-1939.



אסתר לבית מנדלוביץ' ויוסק פרידמן בצעירותם בצ'נסטוחובה



אסתר לבית מנדלוביץ' ויוסק פרידמן בישראל

ליוסק היו 6 אחים. הבכור, דובצ'ה (דוד) הוזמן כחתן לארה"ב, היגר ונשאר שם עד מותו בשיבה טובה. כל יתר חמשת האחים ניספו בשואה יחד עם אמו ויתר בני משפחתה, 3 אחים ושתי אחיות.

שנים מאחיה של אסתר (יצחק וחיים) עלו לישראל בראשית שנות השלושים. את עלייתה הבלתי ליגאלית של אסתר לישראל מימן האח חיים והיא הוקירה לו תודה על כך כל חייה. אח נוסף, דוד, שרד את מחנה עבודת הכפיה האסאג צ'נסטוחובה ועלה לישראל לאחר המלחמה. כל שאר אחיה, הוריה ויתר הקרובים נספו בשואה.

יוסק ואסתר הגיעו להכשרה בגבעת עדה ולאחר תקופה עברו למעלה החמישה, לשם היו מיועדים מלכתחילה. השניים עזבו לבני ברק בשלב בו החליטו להקים משפחה מתוך רצון לגדל את הילדים בנוכחות הורית רציפה וקרובה. יוסק התגייס לצבא הבריטי.

בשנת 1945 נולדה להם הבת הבכורה ניצנה ובשנת 1950 נולד אבירם.

יוסק ואסתר היו הסבא והסבתא שלי (אמא שלי היא ניצנה), אני דור שלישי ליוצאי צ'נסטוחובה ומתגוררת בישראל, וביולי 2017 נסעתי עם משפחתי בעקבות שורשי לצ'נסטוחובה.

מצ"ב סיפורי, מחשבותי לקראת הנסיעה וחוויותי מצ'נסטוחובה שלי.

הרהורים לקראת הביקור בצ'נסטוחובה

נועה ילון לאוי

המח המתעתע מלקט תמונות ישנות ומחבר
לשלל ידיעות וסיפורים ששמע וזוכר

ורוקח מהם געגוע חזק ופנטסטי
אל עֶבֶר בו מעולם לא פסעתי, נכחתי או אפילו נולדתי

ללב שלי יש יכולת מופלאה
להרגיש כמיהה עצומה

אל הבלתי אפשרי בעליל, המנותק מכל הגיון
אל התגלמות השיגעון
או שמא חיבור עיקש אל שפיות נכספת שבתפילותי לא יוותרו רק דמיון

בדרך לפולניה
בדרך לצ'נסטוחובה
ליבי מתחיל לפרפר ולרקוד
ומנסה לשכנע אותי מאד

שנגיע לבית אותו סבא עזב
לפני 80 שנה ומעולם אליו לא שב

והנה פתאום הוא יצא מן הדלת, בן 16 נמרץ מחויך, יפהפה
עם גומות החן הביישניות שלו מפוז ברחוב ופוגש את סבתא בת ה-13

שבלהט התגנבה תחת עינו הפקוחה והדואגת של אבא
מרכיבה בהתרגשות על אופניים את מי שלימים הפך להיות לי לסבא

בשובבות נערית, ישוב על הכידון
ונוסעים לקן של גורדוניה חדורי אמונה וחזון

ובדרך קוטפים דובדבנים מן העצים
וניתזים מהם גיצי אהבה וצחוקים
וחדוות נעורים
הבית של סבתא מזמן כבר לא שם, איננו קיים
ומפעל הממתקים בו גם הוא נעלם מן העולם

בבית של סבא ושכניו הצמודים, בני דודיו האהובים
שוכנים כבר שנים דיירים פולנים
והלב שלי ממשיך בשלו, במרץ וקדחתנות
מנסה להתמקח עם אל תימהוני או מחליט אלמוני, על עובדות, היסטוריה וטפיחת מציאות

אולי כבר נכיר אותם
אולי נמצא את כולם
גם את מי שאפילו תמונתם, לא ראינו, מעולם
כי הושלכו תחת כורח ודמע אל מצולות הים
נאסוף אותם אחד אחד, את ההורים והאחים של סבא וסבתא וגם את הסבים והדודים וכל
החברים
נכיר אותם סופסוף את כולם
נביט בפניהם, נשמע את קולם
נפטט ונצחק, נלמד את שפתם

נציע להם איזו רכבת נקייה ומרווחת שתאסוף אותם כולם כולם, ששה מיליון לסיפור אחר
חבוקים, יד ביד, אחוזים במבט
למדינת אהבה ורעות, לעתיד טוב יותר
או לפחות מעט אנושי ומשחרר

ואם כבר הזיתי, אולי לחזור עוד אחורה בזמן
כשהיטלר היה עוד צעיר וקטן

להשיב אליו יד חמה ומחבקת
של אם טובה ומפנקת

בשיר וסיפור, בעוגיות וחלב
שתאמר לו "חלמת חלום רע בני, שב תנוח עכשיו,
הנח ראשך בחיקי, חזור לישון, זה היה רק חלום
והוא רע
יום חדש היום ואפשר ויש עוד ברירה
תוכל לבנות עיר גדולה או לגלות יבשה
למצוא איזו נוסחה או תרופה, להביא שלום או פשוט להציף את העולם באהבה"
והלב שלי, יודע שהלך רחוק ובאמת הגזים הפעם
ואומר בסדר, יודע, כואב, מה הלאה? אוקיי שמעתי נו יאללה
לפחות נתפשר על זה שסבא אולי בכל זאת יפתח את הדלת עוד פעם אחרונה

אז בן 82 שוב, נחבק אותו בשמחה
והוא כהרגלו יסמיק במבוכה

ניכנס הביתה וסבתא תכין שוב את התה הפלאי
המסתורי הלימוני הטעים להפליא

שגיליתי תוך מיליון ניסויים במרוצת השנים
שבעצם לא שתי כפיות סוכר בו, כי אם מאתיים שמונים

נשב קצת להתעדכן ולשחק יחד רמיקוב בהרכב מלא פעם אחת
סבתא אלופה, וודאי כבר גילית לא מכבר או שבעצם זכרת לבד

אולי הפעם תשתתף
רק אם זה בכיף

יודע מה, עזוב משחק, זה באמת לא חשוב
רק קצת לשמוע את קולך, להרגיש בקסמך שוב
ולהביט בעיניים התכולות היפות הקורנות בנדיבות רכות וכל כך הרבה טוב

לא התראינו 20 שנה
ואני כבר מתגעגעת

הביקור בצ'נסטוחובה

נועה ילון לאוי

נחסמה לי הכתיבה.
מאז פולין.
משהו נתקע, משהו נחסם.
משהו נחנק בפנים ולא יוצא.
מה קרה שם ?
ידענו מראש שרוב המשפחה של סבא וסבתא נספו, זו לא הייתה הפתעה
ידענו על השואה
לא חשבנו שנגלה שם סוף טוב ששכחו לספר לנו

אז למה הקיפאון הזה ?
לא הלכנו לראות מחנה השמדה
לא ראינו מראות קשים.
כל כך.

בסך הכל נסענו לבקר בעיירה שבה גדלו ושמענו עליה במהלך החיים כאן
אבל זה התחיל במחנק בעצם כמעט מהרגע הראשון.
הגענו עם הרכבת לצ'נסטוחובה, עם ההתרגשות והעצב.
וכשהתקרבו לתחנה וראינו את השלטים עם שם העיירה
פתאום הלב האיץ פעימותיו והדמעות טיפסו במעלה הגרון
והתחילו לצאת ברעד, שעה שירדנו מהרכבת
ובעודי יורדת ומנסה לאתר את השלט שראיתי מתוכה
ולהתקרב לצלם ולתת לבכי את מבוקשו, לפרוץ החוצה
קיבלו אותנו בחיוך רחב ובעיניים אוהבות זוג המדריכים המקסים, מארק ומלגושיה, ששכרנו
להראות לנו את כל המקומות שרצינו לראות ולחוש
ומצאנו עצמנו חונקים את הדמעות בולעים אותן פנימה כדי לומר יפה שלום ולהכיר
ולהודות על החום ועל שחיכו לנו כבר בדלת הירידה מן הרכבת בכזו מסירות
והתמהיל הזה של הודיה כנה ובכי שנתקע עורר כעס ותסכול
של רציתי רגע לעכל ולעבד ולפגוש אתכם אנשים מקסימים בעוד חמש דקות ולא כעת ממש
והייתם כל כך נחמדים ואדיבים ולא הכתובת לכעס וגם לא הכתף לבכות עליה
ותודה לכם וזה לא פייר ולמה לא יכולתם לאחר כמה דקות
והנה התחיל המסע אל העבר, אל העירייה ומרשם האוכלוסין והארכיונים שלהם שבהם שמרו את
תעודות הלידה
ובעצם כשדודה מכצ'ה נולדה וסבא נולד עוד היה שלטון רוסי כאן בעיירה והתעודות וודאי
בקירילית ולא בטוח מה הכתיב המדויק ואם נמצא. וגם.. לא בטוח שהתעודות יהיו עם תאריך
הלידה הידוע אלא ייתכן שעם תאריך הרישום שככל הנראה לא היה כלל ביום הלידה.. ומגיעה
קשישה יפה ועייפה וממתינה גם היא בתור
ואני תוהה אם נולדה כאן, ואולי הכירה את סבא או סבתא, אולי היו חברים, אולי ואולי, וגם אם
כן והיו נפגשות לא בטוח שהיו זוכרות וגם אם היו זוכרות לא בטוח שהיו מזהות אחרי כל כך
הרבה שנים ואפילו אם הייתה לי תמונה של אז לא בטוח וגם אז מה אם הכירו, מה זה היה נותן..
אז הכירו. ותיאמת היא נראית לי צעירה מסבא וסבתא אם היו עדיין בחיים
וזהו, כל זקן או זקנה שראיתי העלו בי את השאלה אם נולדו כאן, אם הכירו את סבא וסבתא ורב
הסיכוי שהם צעירים אבל בטוח היו כאן או במקום אחר כאן וחוו את השואה באופן כזה או אחר
והם פיסת היסטוריה מהלכת מולי והפנים קשים. פנים שראו דברים שראוי שאיש לא יראה ולא
יחווה ולא ירשמו בתולדות האנושות
ובכלל גם אם היו כאן, באיזה צד היו, התפלצתי ? בצד המנסה לנוס על נפשו ? בצד המנסה להציל
? בצד האדיש או המום וחסר אונים מול האימה החולנית הזו ? אולי הם יהודים לשעבר שהצליחו
לברוח ורוצים לא לזכור שהיו יהודים בצעירותם ולא לזכור עוד כמה דברים, כמה שנים בדפי
היסטוריית החיים האישיים שלהם
ממשיכים אל בית הקברות היהודי לפגוש בחלקת הקבר של אבא של סבא, שזכה לא לדעת את כל
העתיד לבוא על משפחתו. שכונת קברים הרוסים טבועים ביער קיסוסים עבות מצמרר ומפחיד
וירוק ויפה ומטריד. חלקם שבורים, חלקם מרוטשים, חלקם מחוררים מקליעים, חלקם נושאים
רק את נזקי הטבע. מגיעים בהפתעה אל שלושה קברי אחים, של שאריות הקהילה שלא שולחו

לטרבלינקה כי טעו בחישוב. מסתבר שאפילו נאצים טועים בחישוב. אז הביאו אותם לכאן, האתר היחידי כמעט בעיירה שחשבו שלא נפגוש בו את השואה, ותיקנו טעותם. חילקו להם אתים, הורו להם תחילה לרטש ולחלל את קברי יקיריהם ומשסיימו את המטלה הראשונה נתבקשו לחפור בור גדול ולעמוד בפתחו ו... הנה אנחנו עומדים כאן. Surprise!!



מצבתו של אבי סבי (סבא רבא שלי) אליעזר ליפמן פרידמן בבית העלמין היהודי בצ'נסטוחובה.

זו לא הייתה התייחסות קרה וחולנית של מבצעי פקודות טבח כמעשה אדם המחסל משלוח עופות ופרות לשחיטה. דווקא היה כאן רגש, היו כאן רשעות טהורה ואכזריות והנאה מטעמו של דם ושל סבל ויגון והשפלה. כזו שרציתי כל כך לדעת שלא קיימת בעולם. אפילו שידעתי ואפילו שאין כל חדש כאן. אפילו שווריאציות של הלא ייאמן הזה ממשיכות עד היום להתרחש על הכדור אבל זה פתאום נהיה קרוב ואישי ומוחשי ומפתיע ושורף ואנחנו דורכים כאן. ולא יודעים בכלל אם סבתא וסבא רבא נמצאים כאן תחתינו וכל הדודים ואחים משני הצדדים או שמא במדשאה אחרת שהראו לנו בסוף היום, כזו שצמחה על עוד קבר אחים ספונטני של תיקון טעון חישוב במשלוח. אולי הם כאן? אמא מלטפת את הדשא בדמעות חרישיות.

אולי בכלל הם בטרבלינקה, אולי ספרו אותם והם היו ברשימות המשלוחים המתוכננים. אולי הם היו בכלל בבית הכנסת ששרפו במשך שבוע שלם ושמרו שאיש לא יעז לכבות. אולי סתם הרגיוז נאצי תורן ונורו ברחוב לעיני כל למען יראו ויראו. איך אמורים לדעת מה קרה איתם לעזאזל? ומה זה בכלל משנה?

ומשום מה זה משנה. הלב רוצה לדעת. לתת כתובת, לדייק את העצב אל מקומו. לא ברור למה. אולי לתת להם באיחור רב את הידיעה המחבקת שכן אכפת, שאהבו אותם והתאבלו והתגעגעו אליהם וזכרו אותם וחשבו עליהם גם אם לא ראו והרגישו את זה. גם אם כל מה שראו סביבם היה ניכור, קהות חושים ואדישות למוות וסבל וצער וייסורים, גם אם איש לא עצר כשנפלו והושיט יד או לפחות נפרד. שבכל זאת נותרה גם אהבה בעולם, אמנם האהבה עדיין לא מנצחת בכל המערכות ולא למדנו והשתנינו מספיק אבל יש גם אהבה בעולם הפסיכי הזה וכנראה שתמיד תהיה

הולכים ומגיעים לרובע היהודי ומגיעים לרחובות של סבא וסבתא. שני רחובות מקבילים לא גדולים, בתים במרחק הליכה של 3 דקות זה מזה. נראה שרובם לא שופצו מאז. ברחוב של סבא שגר בצמידות לבני דודיו, רצף 3 בתים צמודים, אחד מהם חסר. היחידי ברחוב שחסר. כאילו האדמה בלעה אותו. אין זכר, צמחיית פרא צמחה בשגשוג בין שני הבתים של המשפחה. ולא יודעים אם הבית החסר הוא של סבא ומשפחתו או אולי הבית הקיים, המשכן במלואו דיירים פולנים המביטים בנו באי נחת. וישנם מחסנים בגינה של הבניין, בעלי דלת קרשי עץ ונטולי חלון ומסתברים כבתים של אנשים. שחיים שם כיום. זה לא נטוש ולא מחסן על אף שכך נראה. והדמיון מהול זיכרונות סיפורים פלוס השלמות, רץ ומנקר. ומגיעים בהליכות לבית של סבתא. בעצם לא. גם הבית של סבתא הוא היחיד שחסר ברחוב. גם הוא נעלם כלא היה. למה ? מה קרה דווקא לשני הבתים האלה ברחובות היהודיים ?

והולכים אל הנחל בו היה ממלא סבא דלי מים ומביא לאמא, שתמונתה תלויה בסלון ההורים ומהבהבת במוחנו תוך הסתובבותנו כאן. אבא משחזר בהתרגשות שסבא סיפר שהיה מביא לאמו מים מהנהר ופעם בחורף עד שחזר עם הדלי, הליכת דקות ספורות, המים בו קפאו לחלוטין.. שמעתי לא פעם את הסיפור וכשהגענו לנקודה בה מילא מים לאמא – גילינו כי זו ממש הנקודה, האנדרטה, המציינת ומתזכרת שלא נשכח, כי כאן הועלו שישה משלוחים של יהודים ברכבות משא לטרבלינקה. כאן עברה המסילה, בדיוק כאן עצרה. ואולי המשפחה הובלה לכאן ולא תיארה לעצמה מסע שכזה אל סופם, כפי שלא תיארו לעצמם משלוחי צרפת ובלגיה שעברו כאן והוזהרו ולא האמינו וסירבו לרדת מהרכבת לעצתם של מקומיים שהזהירו מן העתיד המצפה להם.



האנדרטה לזכר יהודי צ'כוסלובקיה ברציף הרכבת ממנו יצאו ששת הטרנספורטים לטרבלינקה. בתמונה למעלה מימין מבנה תחנת הרכבת מעוטר בציור תלמידי בית הספר לאומנות מצ'כוסלובקיה, למטה מימין לוח הזמנים של ששת הטרנספורטים שיצאו לטרבלינקה בין התאריכים 22.9.42 - 7.10.42.

אולי בכלל מי מהם היה בבית החולים היהודי, מאושפזים חולים ומצאו עצמם מרוססים למוות בעודם מרותקים למיטה. בכל זאת סבתא רבתא כבר הייתה מעל 50 בזמן ההוא. מה השאלות המתעלות האלה ולמה הן לא מרפות כבר ? ! די ! אינם ! ממזמן ! ובכל מקרה זה לא קרה בדרך הטבע.

הטיול בשני השווקים לשעבר היהודיים הראה כלום. סתם מדרכות וכיכרות ישנות ריקות מאדם או מזכר לסחר או סימני חיים מכל סוג שהוא. רק תרגיל בדמיון. עם חיזוקים מתמונות במוזיאון היהודי. גם לא קם שם משהו חדש מאז. כמו בשכונות המגורים. כאילו הזמן קפא. כאילו לא

המשיכו הלאה ונשארו מזכרות זוועה לדראון עולם ואבא כבר גרר רגלים, די מההתחלה בעצם, וביקש מספיק עם המוות והדיכאון בואו נלך לאיזה נחל או קפה או מסעדה

ואנחנו לא הבנו ובשקט בפנים כעסנו איך יכול להיאטם בחוסר רגישות אלינו ואל המדריכים היוצאים מעורם כדי שנצליח להגיע אל כל האתרים האהובים על סבא וסבתא שביקשנו לראות. בדיעבד ברור כי דווקא הרגישות שלו היא זו שביקשה מספיק, דווקא כי לא היה אטום, דווקא כי כאב.

והמדריכים היו מופלאים ורגישים ולבביים ותומכים ומרתקים ואוהבי אדם ועדינים ומעניקים מכל ליבם כדי לספק את הידע ולבוא איתנו לכל מקום שביקשנו.

ושורף בלב ובנפש. ולמה לא יכולנו לתמוך גם בסבא, הוא מעולם לא דיבר על הנושא הזה, למה לא היינו בשבילו שם. ואני מקווה שמישהו כן היה ודיבר איתו ועיבד איתו את התופת והאשמה שחוה.

איש לא ניצל מהשואה

לא מי שהיה וראה והצליח לשרוד ולברוח

גם לא מי שלא היה כי עלה לישראל קודם ו"רק" כל המשפחה שלו נשארה מאחור ונספתה

גם לא תושבי מדינות אחרות שהנאצים טרם הספיקו להגיע אליהם

גם הדור השני שגדל ללא סבים ודודים

איש לא ניצל מן השואה

האנושות כולה נפצעה עמוקות מעצם התרחשות הבלתי נתפס בידיה שלה

ואנחנו מסיירים בצינסטוחובה ויש המון תיעוד ואנדרטות וכבוד ולקהילה שהייתה כאן

ולהיסטוריה אבל אין כל זכר לחיים האלה שהיו כאן

הזכר העיקרי הוא בחללים שנפגעו, ברחובות שלמים שנפגעו ולא שופצו מאז כל השנים, בבתים

שחסרים

באנדרטות, בהאסאגים הנטושים, בתמונות

בדמויות חשובות ואהובות שלא הכרנו ולא הזדמן אפילו להכיר את קולם או הבעותיהם ועל רובם

רק סופר לנו עליהן ואפילו לא ראינו תמונות

ואין זכר לחיים

ואין

ואיו

וריק שורף



יוסק ואסתר עם ילדיהם אבירם מימין וניצנה (אמא שלי) משמאל



חדר המדרגות בבניין בו אולי גר סבא, באחת הדירות, למטה, למעלה, מי יודע. אולי בחצר



רחוב טרגובה, בית סבתא אינו היחיד שחסר ברחוב זה



כאן גרו בני הדודים של יוסק, בתים צמודים בגרנצ'רסקה